

Wprowadzenie: termin „rozwój zrównoważony” i kontrowersje wokół niego

Od ostatniej dekady XX wieku – na tle powszechnej, zataczającej coraz szersze kręgi dyskusji na temat pogłębiających się problemów ekologicznych, ekonomicznych, politycznych i społecznych, w obliczu kryzysów i szukania sposobów wychodzenia z nich – tematyka rozwoju zrównoważonego stała się najczęściej kontestowaną koncepcją dotycząca przyszłości i kierunków rozwoju. Stąd też termin i koncepcja *sustainability* i *sustainable development* od prawie trzech dekad jest jednym z najbardziej popularnych i najczęściej używanych w dyskursie publicznym określeń, które od 1992 roku – kiedy stały się kluczowym tematem konferencji w Rio de Janeiro – nie schodzi z pierwszych stron gazet, czasopism naukowych i dyskusji politycznych. Od samego początku wprowadzenia tej koncepcji (i terminu) do dyskusji naukowej pojawiło się wiele wątpliwości i krytyki, stawiającej pod znakiem zapytania jej potencjał aplikacyjny. Ponieważ nawet sam raport Gro Harlem Brundtland z 1987 roku [WCED 1987] nie zawierał żadnej konkretnej definicji rozwoju zrównoważonego, zwrócono się w pierwszym rządzie w stronę ekologii, aby ta bliżej wyjaśniła, co należy rozumieć pod tym pojęciem [Schneider 1993]. Jednak koncepcja (a właściwie sam termin) *sustainable development* zaczęły być traktowane jak nadzieja na lepsze jutro i fascynować zarówno badaczy, jak i polityków. Także rozwój cywilizacyjny zaczęto utożsamiać z koniecznością utrzymania warunków przyrodniczych na Ziemi odpowiednich

dla życia człowieka, co umożliwiło szukanie konsensusu w takich kwestiach, jak zdefiniowanie wspólnych celów i możliwości wdrażania w życie narzędzi dla ich osiągnięcia.

Prowadzona od prawie pół wieku dyskusja na temat rozwoju zrównoważonego uwypukliła słabość argumentów naukowych na rzecz tegoż rozwoju, w tym trudności z rozwiązaniem wielu ważnych problemów środowiskowych (np. takich, które dotyczą zdolności wchłaniania i przerabiania przez różne ekosystemy szkód i odpadów), i pokazała, że jest to temat nie tylko ważny, ale wręcz główny dla polityków.

Określenie „rozwój zrównoważony” używane w polskich dokumentach i pracach naukowych jest tłumaczeniem terminu angielskiego *sustainable development*. Od momentu pojawienia się polskiego tłumaczenia ścierają się dwa poglądy jak nazwać proces, którego założenia i sposób osiągania powinny być opisane w pracach naukowych i dokumentach planistycznych. Jedni są zwolennikami utrzymania określenia „rozwój zrównoważony”, inni, opierając się na terminie francuskim, twierdzą, że powinniśmy używać określenia „rozwój trwały”. Wydaje się jednak, że częściej stosowany jest termin „rozwój zrównoważony” i tak będzie on używany w niniejszej pracy. Jak twierdzi Haber [1995], „kto czytał anglojęzyczną literaturę ekologiczną między 1890 i 1990 rokiem spotykał opisy relacji istotnych dla funkcjonowania systemu środowiska naturalnego, które charakteryzują się pewną trwałością (ciągłością i stałością). Sporadycznie jednak napotykał terminy: *sustainable*, *sustainability*, *sustainable use* lub *sustained yield*. Ich zastosowanie ograniczało się bowiem jedynie do nowego ekologicznego nurtu w naukach przyrodniczych, który poza specjalistami nie był jednak szeroko rozpowszechniony. Do tego stopnia pomijany był w dyskusji naukowej, że nie został zdefiniowany w wydanym w 1962 roku, i często cytowanym, słowniku ekologicznym Carpentera” [ibidem: 17]. To się zmieniło zasadniczo w latach 80. XX wieku, po tym jak ONZ-owska Komisja do Spraw Środowiska i Rozwoju pod przewodnictwem norweskiej polityk pani Gro Harlem Brundtland przedstawiła w kwietniu 1987 roku raport World Commission on Environment and Development, zatytułowany *Our common future* (Nasza Wspólna Przyszłość) [WCED 1987].

W raporcie tym rozwój zrównoważony (*sustainable development*) został przyjęty jako główna linia przyszłej polityki środowiskowej na świecie.

Jak doszło do wyboru tego terminu i jego ogromnej popularności zarówno w kręgach naukowych, jak i politycznych? W końcu lat 60. XX wieku dość nieoczekiwanie kwestie ochrony środowiska przekształciły się nagle w jeden z najważniejszych tematów dyskusji publicznej w krajach uprzemysłowionych. W 1969 roku w USA weszła w życie ustawa *National Environmental Protection Act*, w której znalazły się surowe przepisy dotyczące ochrony środowiska. Rok 1987 w Europie ogłoszono Europejskim Rokiem Ochrony Środowiska, co miało zwiększyć ogólną świadomość mieszkańców Starego Kontynentu o skali zanieczyszczeń i szkód wyrządzonych w przyrodzie oraz wyzwolić poczucie odpowiedzialności obywateli za ten stan rzeczy. Powstawały ruchy społeczne na rzecz ochrony środowiska. W wielu krajach europejskich powołano ministerstwa ochrony środowiska.

W 1972 roku ONZ zorganizowała w Sztokholmie pierwszą konferencję dotyczącą ochrony środowiska. Doszło tam do poważnych kontrowersji między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się; te drugie bowiem zarzucały krajom uprzemysłowionym, że – wprowadzając zasady ochrony środowiska – hamują ich dalszy rozwój i dalej utrzymują relacje zależności.

Negocjacje, które nastąpiły po konferencji w Sztokholmie, pokazały, że nowe problemy związane z ochroną środowiska nie mogą być rozwiązane bez uwzględnienia społecznych i gospodarczych wymagań oraz oczekiwań mieszkańców różnych regionów na Ziemi, szczególnie z krajów zwanych wówczas Trzecim Światem. Wobec stojących przed społecznością międzynarodową nowych wyzwań, w celu złagodzenia dysproporcji w rozwoju między ówczesnymi Pierwszym i Drugim Światem, została powołana przy ONZ specjalna komisja, której zadaniem było opracowanie założeń dla „strategii przyjaznych dla środowiska” (*environmentally sound strategies*). Miały one ułatwić różnym aktorom gospodarczym i politycznym opracowanie i wdrażanie w życie mechanizmów wspierających „sprawiedliwy rozwój”. Prawie natychmiastową reakcją na to było również pojawienie się, i szerokie rozpowszechnianie, terminu „ekorozwój”

(*ecodevelopment*) [Strong 1980]. Termin ten jednak został odrzucony przez większość organizacji międzynarodowych, gdyż „eco” mogło być skrótem zarówno od ekologiczny jak i ekonomiczny, co przyczyniało się do nieporozumień podczas dyskusji. Niemnie jednak termin ten nie został całkowicie wyeliminowany z języka dyskusji o rozwoju i – paradoksalnie – jest obecnie coraz częściej używany w dokumentach międzynarodowych i dyskusji akademickiej jako szerszy niż „rozwój zrównoważony”.

Niemniej jednak, w końcu XX wieku to jednak *sustainable development* stał się najpopularniejszym terminem, który zdominował dyskurs o rozwoju na najbliższe trzy dekady [Sachs 1992]. Być może do jego popularności przyczyniło się też jedno zdanie z książki Donnelly H. i Dennisa L. Meadowsów, Jørgena Randersa i Williama Behrensa, w której autorzy piszą, że „jest możliwa zmiana tych tendencji wzrostowych i ustanowienie uwarunkowań ekologicznych i ekonomicznych dla zrównoważonego rozwoju w przyszłość” („it is possible to alter these growth trends and to establish a condition of ecological and economic stability that is sustainable into the future”) [Meadows et al. 1972: 24]. Co ciekawe, termin *sustainable development* nie był zastosowany po raz pierwszy przez World Commission on Environment and Development [WCED 1987] lecz w 1980 roku w *World Conservation Strategy*, opracowanej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (International Union for Conservation of Nature) [IUCN 1980]. Raport Brundtland dał więc impuls do zorganizowania drugiej międzynarodowej konferencji ONZ na temat środowiska – United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) w Rio de Janeiro, w czerwcu 1992 roku. Uczestniczące w niej kraje zobowiązały się do opracowania szczegółowego planu działania na rzecz rozwoju zrównoważonego (*sustainable development*), nazwanego *Agenda 21*, z 40 punktami [UN 2002] i zaleceniem dla ONZ utworzenia samodzielnej komisji: Commission on Sustainable Development (CSD). Została ona powołana do życia w 1994 roku i jej pierwszym przewodniczącym został Klaus Töpfer, ówczesny minister do spraw środowiska Niemiec.

W języku hiszpański stosuje się termin, będący kalką angielską – *desarrollo sustentable* lub *desarrollo sostenible*. Po francusku – to

développement durable (rozwój trwały). W dokumentach niemieckich raportu Brundtland termin *sustainable development* był tłumaczony jako *dauerhafte Entwicklung* (trwały rozwój), a w latach 90. XX wieku zamiast *dauerhaft* zaczęto też używać terminu *tragfähig* (wykonalny, zdolny do przeprowadzenia); przede wszystkim jednak, używa się terminu wprowadzonego przez gospodarkę leśną i ekologię, a mianowicie: *nachhaltig* (stały, utrzymywany, przedłużony). Ponieważ w języku angielskim ten termin stosuje się w gospodarce rolnej i leśnej (np. *sustained yield* – czyli planowane, utrzymywane plony), także w niemieckim mówi się czasem o utrzymującym się rozwoju.